

Юлия Симеонова/J. Simeonova

МУЛТИКУЛТУРНОСТТА В ОБУЧЕНИЕТО ПО ИСТОРИЯ И ГЕОГРАФИЯ

Multiculturalism in Historical and Geographical Education

Today, in the era of intensified integration processes, our education faced the challenge of multiculturalism. This phenomenon influences not only historical but also geographic education as well. With the help of multiculturalism, pupils develop ability to find out and accept values, different from their cultural background; to understand the Other and to be tolerant to Otherness; to communicate; to eliminate stereotypes and prejudices through the acknowledgment of different cultures and ethnic groups. The aim of this study is to elucidate the settled multicultural aspects in the regulative documents of historical and geographic education in order to unveil the multicultural potential of those two disciplines. The study is concentrated on fifth grade's textbooks in which the first complete course of geography and history in Bulgarian educational system starts.

През последното десетилетие развитието на съвременния свят се характеризира с тенденции, насочени към процес на глобализация. Наблюдава се засилена интеграция на световната култура, икономика и инфраструктура, бързо развитие на информационните технологии и комуникациите. Днес глобализацията обхваща все повече области от обществения живот – политика, икономика, наука, култура, социални отношения, опазване на природата и др. Появиха се нови предизвикателства пред българското образование, които засягат в еднаква степен както обучението по история, така и по география. В епохата на явни интеграционни процеси, двете базисни дисциплини са изправени пред явлението **мултикултурност**.

Целта на настоящото изложение е да се открият заложените мултикултурни аспекти в нормативната база (касаеща обучението по история и география) за да се разкрие мултикултурният потенциал на двата учебни предмета. Първият цялостен курс както по история, така и по география се изучава в 5 клас, затова проучването е съсредоточено върху обучението за този клас.

Явлението **обучение** е добре познато на всеки, който е посещавал училище. Въпреки това съществуват различни мнения относно същността на това понятие. Процесът на обучение представлява организационно-функционално единство между преподаването (дейността на учителя) и ученето (дейността на ученика), чрез

което се постига управляване на вътрешната и външната активност на ученика и се формират у него определени знания, умения и компетенции¹.

От съвременното обучение и по история, и по география се очаква да отговаря на новите потребности: да формира ценностна ориентация у младите хора, свързана с толерантност, уважение към Другия, съпричастност, веротърпимост; както и навици за самостоятелна дейност. Тяхното съдържание трябва да съдейства на младите хора да разсъждават самостоятелно и критично, да възприемат света в неговото многообразие, размислие, да виждат нюансите, а не само черно-белите краски в света около себе си. Това произтича от демократичността на обществото, в което се допускат различните мнения и виждания за света. За да могат обаче да оценят конкретна личност или природно явление, учениците трябва да си изградят собствени критерии и ценности, които се постигат посредством **насърчаването на самостоятелното критическо мислене**.

Двата учебни предмета имат ясна социалната мисия: използване на знания както от историята/географията, така и от други учебни дисциплини, за да се създадат поведенчески модели, чрез които учениците да овладеят уменията за съжителство с различни хора и общности без предразсъдъци, предубеждения, етнически и расови стереотипи². Така се залагат **мултикултурните аспекти**.

Мултикултурността е проблем, съпътствал винаги човешките общества и цивилизации, явление на съвременността, което предстои да става все по-значимо³. С терминът **мултикултурност** се характеризира състояние на обществото⁴. Представен чрез ключови думи той съдържа: **културно и етническо разнообразие**; **контакт и съжителство на култури и традиции**; **равноправие (култура на малцинство и култура на мнозинство)**; **културен диалог**; **оцеляване на култури**; **национална, европейска и културна идентичност и др.**

Съвременният свят е наситен с непрекъснати противоречия, които са резултат от културното многообразие. Това е една предпоставка темата за мултикултурността да се разработва усилено от позициите на политологията, етиката, философията, психологията и др. Така тя се превръща в интердисциплинарен обект на изследвания⁵. Увеличаването на етническото многообразие днес, води до нови демографски съотношения. Това поставя културното многообразие в ключов въпрос както в локален и регионален, така и в глобален мащаб.

Като резултат от глобализацията, различните миграции засилват контактите между култури и традиции. Те пораждат сложни политически, социални, икономически и културни противоречия⁶. Поставят се въпросите за признаване, за легитимизиране на общности и за тяхното равноправие в условията на вътрешнодържавните различия. По този начин се извеждат основните проблеми: “съвременно преселение на народите”, политика на признаване, оцеляване, проявления на културно и езиково разнообразие – засягащи в еднаква степен обучението по история и по география.

Днес, в епохата на засилени интеграционни процеси, мултикултурността се явява едно от предизвикателствата, пред които се изправя нашето образование.

Чрез нея учениците развиват способност за разпознаване и приемане на ценности, способност да се общува, да се споделя; учениците разбират, че са равнопоставени в училище, разбират Другия; елиминират стереотипи и предразсъдъци чрез опознаване на културното и етническо многообразие и др.⁷ Така се поставя една от приоритетните цели на средното образование у нас: чл. 9, т. 2 "да създаде условия за формиране на ценностни ориентации, свързани с чувството за българска национална идентичност, уважение към другия, съпричастност и гражданска отговорност"⁸ – резултат, който се постига преди всичко чрез обучението по история и география.

Официалните документи – Учебен план, Държавни образователни изисквания за учебно съдържание (ДОИ за УС) и Учебни програми изграждат нормативната база, която има задължителен характер.

Съставен въз основа на фундаменталните идеи за образованието, учебният план практически задава основните параметри, съобразно с които се съставят ДОИ за УС и учебните програми по отделните предмети⁹. По силата на Закона за учебния план названията на предметите история и география стават: история и цивилизация, и география и икономика. Те са обединени в една културно-образователна област: *Обществени науки, гражданско образование и религия*, което налага между тях не формално сближаване, а възможност за извеждане на общи цели и на пресечни точки по отношение на съдържание, понятия и начини на работа.

Образователните постижения на учениците, които се предвиждат по конкретен учебен предмет са ДОИ за УС¹⁰.

Прегледът на ДОИ за УС по история и цивилизация, и география и икономика за основната образователна степен показва, че мултикултурни аспекти се съдържат основно в следните ядра със съответстващи знания, умения, отношения:

✓ *Държавни образователни изисквания за учебно съдържание. Културно-образователна област: Обществени науки, гражданско образование и религия*¹¹:

История и цивилизация

Степен на образование: Основна

Етап: Прогимназиален

Табл. 1

Ядра на учебно съдържание	Знания, умения, отношения (в края на VIII кл.)
Национално и световно историческо и културно наследство	<p>Идентифицира и описва характерни паметници на националната и световната култура.</p> <p>Познава възникването на световните религии и влиянието им върху човешките цивилизации.</p> <p>Установява и дава примери за взаимни влияния между различни култури.</p> <p>Определя принадлежност към общност въз основа на езикови и религиозни особености.</p>
Човекът в историята	<p>Дава примери и обяснява устойчивост и промени в начина на живот и в ценностите през различните исторически периоди.</p> <p>Характеризира идеи за промяна на света и ги свързва с конкретни исторически личности.</p> <p>Установява взаимовръзка между природните условия и обществения живот.</p>

<i>Източници на историята</i>	<p><i>Разпознава и различава видове исторически източници.</i> <i>Извлича информация от текстове, карти, изображения, схеми, диаграми.</i> <i>Различава факти от аргументи и оценки.</i> <i>Съпоставя данни от различни исторически източници и открива противоречия или съпадения при описание на едни и същи събития.</i> <i>Съставя кратки писмени текстове с помощта на съпътстващи въпроси.</i> <i>Формулира собствени въпроси върху исторически проблеми и аргументира отговори.</i> <i>Ориентира се във възможностите на ИКТ за търсене и придобиване на информация.</i></p>
-------------------------------	---

География и икономика

Степен на образование: Основна

Етап: Прогимназиален

Табл. 2

<i>Ядра на учебно съдържание</i>	<i>Знания, умения, отношения (в края на VIII кл.)</i>
<i>Население, икономика и политическа карта на света</i>	<p><i>Представя разнообразието на населението в света и неговото териториално разпределение.</i> <i>Разбира необходимостта от толерантност към всички хора независимо от расата, етническата и религиозната им принадлежност.</i> <i>Проявява интерес към съвременните икономически и политически събития в света.</i></p>
<i>Географска картина на света</i>	<p><i>Оценява значението на важни събития и открития за опознаването на света и развитието на географското познание.</i> <i>Разкрива особеностите на населението и неговата стопанска дейност по континенти и прави изводи за проблемите им.</i> <i>Знае международни и регионални организации и осъзнава необходимостта от приобщаване на балканските народи към европейските ценности.</i></p>
<i>География на България</i>	<p><i>Разкрива особеностите на населението и селищата в България и прави изводи за техните проблеми.</i></p>
<i>Източници на информация и работа с тях</i>	<p><i>Подбира, проучва и интерпретира информация от различни източници (литературни, карти, графични и др.).</i> <i>Съставя съчинение с географско съдържание.</i></p>

Посочените ядра на учебно съдържание със съответните стандарти, разкриват, че мултикултурното образование е заложено като проектирана цел в обучението и по двата учебни предмета.

Друг оперативен документ, който определя възможността да се постигнат ефективно очакваните резултати от обучението по даден учебен предмет е учебната програма¹².

От гледна точка на мултикултурността в структурата на учебните програми по история и география за 5 клас се извежда:

✓ Учебна програма по история и цивилизация за V клас ¹³:

I. Общо представяне на учебната програма:

- Възможност за формиране на духовна и гражданска идентичност;
- Подготовка на младите българи в тяхната ориентация и реализация в съвременното общество;
- Активно гражданско участие в условията на културно многообразие;
- Да оцени мобилността като необходимост в непрестанно променящия се съвременен свят;
- Разбиране за индивидуалната активност като основна гражданска ценност;
- Разбиране за българската културна идентичност като традиционно европейска;
- Ангажиране към модерните европейски ценности;
- Обществена и лична възискателност към политиката на интегриране на България към Европа;
- Изграждане на собствени позиции;
- Стимулиране на съвременни нагласи и ценности;
- Съзнание за своята етнокултурна идентичност и др.

II. Цели на обучението по история и цивилизация в V клас

- Да се представи историческото развитие на българския народ като цялостен и комплексен процес с акцент върху периода VII–XIV в.
- Да разгледа културата на българите като част от балканската и европейската култура от Античността до новото време.
- Да разкрие ролята на религията, държавата, етническите и социалните общности за развитието и съхранението на българската идентичност през средновековието.
- Да генерира разбиране за активната роля на човека в историческия процес.
- Да формира у учениците разбиране за историческата традиция в контактите между българското общество и другите европейски народи в доиндустриалната епоха, които допринасят за развитието на българите като пълноценна европейска нация.

III. Учебно съдържание (теми, понятия, контекст и дейности, гътришнопредметни и междупредметни връзки):

Тема: Българските земи – огнища на древни цивилизации;

*Държавността по българските земи;
Църква и вяра по българските земи;
Българското общество;
Култура на българското Средновековие;
Всекидневният живот на нашите предци.*

Основни нови понятия: цивилизация, църква, религия, традиция, общество, етническа общност, култура и др.

IV. Очаквани резултати: те кореспондират с държавните образователни изисквания за учебно съдържание на ниво степен на образование.

✓ Учебна програма по география и икономика за V клас¹⁴:

I. Общо представяне на учебната програма:

○ Възможност да се разберат пространствените измерения (аспекти) на взаимодействие между природата и обществото – един от най-актуалните въпроси на съвременността;

○ Възможности за ориентирането и приобщаването на учениците към актуални процеси и проблеми на съвременността – предпоставки за формирането на тяхната географска култура, за личностното им развитие, социална адаптация и реализация.

II. Цели на обучението по история и цивилизация в V клас

Главна цел: формиране основите на географската култура на учениците като част от тяхната обща култура за ориентиране и за разумна дейност в географското пространство на глобално ниво.

Подцели:

○ Да усвои система от географски знания за ... население, селища, политическа карта;

○ Да се формират умения:

✓ за получаване на информация от различни източници;

✓ за интерпретиране на информация – да описва, обяснява, сравнява, групира, характеризира обекти, процеси, явления;

✓ за представяне на информация.

○ Да се формират компетенции и модели на поведение:

✓ За оценяване (определяне на значението) на обекти, процеси, явления, събития;

✓ За вземане на решения; да изразява мнение; да избира и мотивира дейности и форми на организация, вкл. Работа в екип.

○ Да се формират ценности – светогледни идеи между природата и човешкото общество, за изменението на природата и обществото, за причинната обусловеност на нещата; нравствено-естетически ценности, свързани с разбирането за равенство между хората, с осъзнаване необходимостта от сътрудничество и уважение между тях.

III. Учебно съдържание (теми, понятия, контекст и дейности, между-предметни връзки):

Тема: Население на Земята;

Селища;

Пред съвременната политическа карта на света.

Основни нови понятия: раса, миграция, религия, град, село, гражданско общество и др.

IV. Очаквани резултати: те кореспондират с държавните образователни изисквания за учебно съдържание на ниво степен на образование.

От посоченото по-горе в нормативната база е видно, че присъствието на мултикултурността в обучението по история и география в V клас е заложено като концепция. Това позволява да се открият допирните точки между двата учебни предмета по отношение на изследвания проблем:

Относно целите – проектират се знания, умения и компетенции, които:

➤ подпомагат учениците в тяхната ориентация, адаптация, социализация и бъдеща реализация в съвременния свят, в който живеят;

➤ подпомагат изграждането на тяхната национална и европейска идентичност,

➤ подготвят ги да бъдат активни граждани в глобализиращото се мултикултурно общество, като проявяват съпричастност, толерантност и уважение към Другия.

Относно учебното съдържание, предвид темите и понятията е възможно извеждане на модули, които в еднаква степен се вписват в обучението по история и география:

Държава и общество

- Етнос
- Миграции
- Малцинство и мнозинство
- Форми на държавно управление
- Народност
- Нация

Религиозно и културно многообразие

- Видове раси
- Културно многообразие
- Езиково многообразие

- Религиозно многообразие
- Културно наследство

Градът – пространство на етническа пъстрота

- Античен
- Средновековен
- Европейски

- Световен

Тези фокуси са съсредоточени върху мозайката от култури, взаимодействията между тях, проблемите и противоречията, произлизащи от културното многообразие, както и средствата за тяхното разрешаване в миналото и днес ¹⁵.

Подборът и акцентите в учебното съдържание са обвързани с дейностите и технологиите на работа в обучението по история и география.

Днес учебният процес трябва да се организира съобразно идеята за активното участие на учениците. Това дава възможност в часовете по история и география да се прилага многоперспективният подход.

Като технология, многоперспективността предполага плуралистична интерпретация на събития, явления и процеси. В нея има ресурси, разкриващи различни гледни точки¹⁶. Специфика на този подход е, че се дава възможност да се прояви интерес към перспективата на Другия и да се установи сложното преплитане на ценности, различия, комуникации и противоречия¹⁷. В тази връзка чрез обучението по история и география се придобиват компетенции, основани на:

о **Критично боравене с различни източници на информация** – писмен исторически документ (домашен и чужд), планове на селища, исторически и географски карти, картосхеми, диаграми, материали от интернет и др.;

о **Изследователска работа (съобразно възрастта на учениците) в музеи, собствени семейни архиви, проучване на родова история, на маршрути на известни пътешественици, изработване на схеми и постери и др.;**

о **Дискусия** върху мозайката от етноси и култури в локален, регионален или глобален план и противоречията, породени от това; начините за тяхното разрешаване;

о **Тълкуване и съпоставяне на различни източници на информация (текстове и изображения)** чрез организиране на дейности, основани на интерактивността;

о **Използване на различни модели на сътрудничество** с цел преодоляване на стереотипи и предразсъдъци – ролеви игри за вземане на решения, групова работа за постигане на обща цел и др.¹⁸

Като резултат, петокласниците развиват умения да общуват, да дебатират, да спазват правила, да уважават различното мнение, да откриват проблеми и да предлагат техни решения. Те се подготвят да възприемат по различен начин света около себе си, да боравят с повече и по-разнообразна информация и на практика се подготвят да живеят в едно мултикултурно общество, което за в бъдеще ще им

предлага много и различни гледни точки, както и сблъсък на ценности и културни особености. Така, часовете по история и по география могат да действат като лаборатория за тестване на културните нагласи и възможностите на младите хора да живеят в едно бързо променящо се, динамично и шарено общество.

В отговор на предизвикателствата, пред които е изправено съвременното ни образование, както в обучението по история, така и по география е заложена мултикултурна концепция. Доказателствата, затова са:

- Присъствие на мултикултурни аспекти в нормативната база на двата учебни предмета: ДОО за УС и учебна програма за V клас;
- Извеждане на общи цели, насочващи към мултикултурността;
- Възможност в учебното съдържание и по двата предмета да се изведат общи модули със съответни акценти, ориентирани към мултикултурно обучение;
- Прилагането на многоперспективността като технология, която е свързана с мултикултурното образование, предполага дейности, основани на активното участие на учениците в учебния процес.

Мултикултурността е важен компонент в съвременното образование, предвид променящото се общество. Глобализацията и мобилността поставя съвременните поколения пред нови предизвикателства. Техните градове и земи, считани за “български”, се оказват населени с много и различни нации и етноси, някои от тях се появяват за първи път по нашите земи. Затова, историята и географията могат да служат като тест, като пример, а часовете по история и география могат да се превърнат в “лабораторни упражнения” по толерантност. Предпоставка за това е фактът, че мултикултурността е заложена като концепция в нормативната база на двата учебни предмета. Тя присъства както в заложените цели на обучение, така и в самото учебно съдържание. На второ място, наличието на разнообразен дидактически материал (документи, текстове и различни изображения), позволява прилагане на съвременни методи, чрез които се развива самостоятелно критическо мислене. Мултикултурността в обучението по история и по география в пети клас подпомага развитието на ново, съвременно и модерно образование. Нейното прилагане в учебния процес обаче зависи до голяма степен от възгледите и нагласите на учителя по история и по география.

БЕЛЕЖКИ

¹ Андреев, М. Процесът на обучението. Дидактика. С., 1996, с. 10–18.

² Радева, М., П. Ангелов, Ц. Георгиева. Книга за учителя по история и цивилизация за 5 клас. С., „Прозорец”, 2006, с. 6.

³ Кушева, Р. Съвременното историческо образование: отговори на новите предизвикателства. С., УИ „Св. Климент Охридски”, 2007, с. 105.

⁴ Кушева, Р. Съвременното историческо образование, с. 124.

⁵ Кушева, Р. Съвременното историческо образование, с. 106.

⁶ Кушева, Р. Съвременното историческо образование, с. 107.

⁷ Кушева, Р. Съвременното историческо образование, с. 122.

⁸ **Закон за степента на образование, общообразователния минимум и учебния план.** ДВ, бр. 67 от 27 юли 1999, с. 35.

⁹ Кушева, Р. Методика на обучението по история. С., Парадигма, 2000, с. 68.

¹⁰ Кушева, Р. Методика на обучението по история, с. 56.

¹¹ **Държавни образователни изисквания за учебно съдържание. Културно-образователна област: Обществени науки и гражданско образование.** ДВ, бр. 48 от 13 юни 2000, с. 87–88.

¹² Кушева, Р. Съвременното историческо образование, с. 319.

¹³ **Учебна програма по история и цивилизация – V клас.** – В: История, 2003, № 6, с. 1 – 10.

¹⁴ **Учебни програми IV част за V, VI, VII и VIII клас: Културнообразователна област: Обществени науки, гражданско образование и религия.** МОН, С., 2004, с. 4–12, 51–62.

¹⁵ Кушева, Р. Съвременното историческо образование, с. 143.

¹⁶ **Leeuw-Roord, J. van der.** Учебници истории в Европе. Что такое хороший учебник истории? – В: Учебник: десять разных мнений. Вилнюс, Esinija, 2000, 7–30.

¹⁷ Кушева, Р. Съвременното историческо образование, с. 144.

¹⁸ **Кушева, Р.** Многоперспективност, избор на източници и технологии за работа с тях. – В: Диалогът в историята, 2004, № 7, 16–31.